

РОЗВИТОК ФІНАНСОВОГО СЕКТОРУ: СТАН, ФІНАНСОВА ІНКЛЮЗІЯ, ВІЗІЯ ТА СТРАТЕГІЯ ДІЙ

РУМИК І.І.

*кандидат економічних наук, доцент,
заступник завідувача кафедри національної економіки та фінансів,
ВНЗ «Університет економіки та права «КРОК», м. Київ, Україна,
ORCID: <https://orcid.org/0000-0003-3943-639X>*

Глобалізаційні світові процеси значно ускладнюють фінансові ринки та їх сегменти; з'являються нові фінансові продукти та послуги. В останні десятиліття значно загострилися проблеми боргового навантаження, відсутності можливостей заощадити кошти, невміння вживати ефективних заходів, спрямованих на захист власного добробуту тощо. Як наслідок, населення часто не підготовлене до вирішення сучасних фінансових завдань.

Рівень проникнення фінансових послуг в сучасне життя українців значно нижчий за світові норми. Споживачі володіють лише базовими знаннями та навичками і, як наслідок, користуються здебільшого найпростішими послугами, такими як платежі та розрахунки. Інші послуги використовуються або у разі крайньої потреби (кредитні картки), або за традицією (депозити менше 10% населення), або навіть без усвідомлення сутності послуги (користуються інтуїтивно). Саме тому пріоритетним стає формування знань про фінанси у повсякденному житті та розвиток ключових підприємницьких та фінансових компетентностей. Фінансова та економічна грамотність, дотримання правових норм у фінансовому житті, захист прав споживачів фінансових послуг, активна взаємодія з фінансовими установами та правильне фінансове планування – це шлях до підвищення добробуту населення.

Тому підвищення комфорту при користуванні фінансовими послугами при взаємодії з фінансовими установами є надзвичайно актуальним питанням.

Дослідженню питань розвитку фінансового ринку присвячені роботи численних іноземних і вітчизняних науковців. Серед вітчизняних слід відзначити таких вчених, як Абакуменко О. В. [1], Грушко В. І. [2], Кузьмінський В. З. [3], Лоза М. О. [4], Пилипенко О. О. [5], Пилипчак Н. В. [6], Плетенецька С. М. [7], Татарин Н. Б. [8], Чумаченко О. Г. [9], Шишпанова Н. О. [10], Школьник І. О. [11], серед іноземних Haber S. H. [12], Hirshleifer J. [13], Levine R. [14], Lindert P. H. [15] та інших. Аналіз наукових робіт з даної тематики свідчить про відсутність єдності підходів щодо розвитку секторальних частин фінансового ринку з врахуванням дії зовнішніх і внутрішніх факторів. Крім того, науковцями не приділено достатньої уваги аналізу наслідків реформування фінансового сектору у взаємозв'язку з сучасними процесами, які відбуваються в економіці.

Протягом останніх років питання проникнення фінансових послуг у життя населення набуло значної ваги. Перш за все, це пов'язано з тим, що просування шляхом до фінансової грамотності та захисту прав споживачів в Україні знаходиться в початковій стадії і на кінець 2019 року.

Характерною особливістю вітчизняного фінансового ринку є те, що ці відносини реалізуються на етапах розподілу та перерозподілу фінансових ресурсів і коштів здійснюваного процесу розширеного відтворення. Отже, фінансовий ринок слід розглядати як специфічну сферу грошових відносин, що виникають у процесі руху фінансових фондів між державою, юридичними та фізичними особами за допомогою спеціалізованих фінансових інститутів [4].

Нині найефективнішими учасниками фінансового ринку України є комерційні банки та страхові компанії. Саме ці учасники формують найбільш істотну частку фінансових ресурсів [10].

Своєю діяльністю комерційні банки можуть глибоко проникати в усі сфери економічної діяльності, і, як наслідок, активно впливати на соціально-економічні процеси в країні. У зв'язку з цим, збільшення рівня прибутковості, надійності, ефективності та стабільності банківського сектору виступає основною метою регулювання його діяльності. Особливо актуальним є це питання в умовах нестабільної економіки.

Негативний вплив фінансової кризи (яка розпочалася ще у другій половині 2008 року) на функціонування банківських установ з практичної точки зору проявився банкрутством дрібних та середніх комерційних банків, масовими вилученнями депозитних вкладів, неповерненням позик клієнтів банку, суттєвим коливанням валютних курсів, втратою вартості активів, збитками від основної діяльності, неліквідністю і підвищенням рівня ризику банківських операцій [16].

Для визначення основних тенденцій розвитку вітчизняних комерційних банків, варто звернутися до офіційних статистичних даних [17] щодо вивчення змін, які відбулися з доходами, витратами та прибутком банків. Слід зазначити, що Комітет з питань нагляду та регулювання діяльності банків, нагляду (оверсайту) платіжних систем Національного банку України визначив критерії для окремих груп банків на 2019 рік.

Відповідно до рішення Комітету від 29 грудня 2017 року №444 передбачені такі групи:

1. Банки з державною часткою – банки, в яких держава прямо чи опосередковано володіє часткою понад 75% статутного капіталу банку.
2. Банки іноземних банківських груп – банки, контрольні пакети акцій яких належать іноземним банкам або іноземним фінансово-банківським групам.
3. Банки з приватним капіталом – банки, в яких серед кінцевих власників істотної участі є один чи кілька приватних інвесторів, що прямо та/або опосередковано володіють не менше ніж 50% статутного капіталу банку.

Такий розподіл Національний банк використовуватиме виключно для представлення результатів діяльності банківської системи України.

Отже, спочатку проведемо аналіз зміни кількості комерційних банків у динаміці (табл. 1).

Як видно з даних таблиці 1 кількість діючих банків в Україні протягом досліджуваного періоду зменшилась з 175 банків на початок 2008 року до 75 на початок 2020 року. Найбільше зменшення зафіксовано в 2015 році – 46 банків або 71,8% до попереднього року.

Таблиця 1

Кількість комерційних банків в Україні з 2008 по 2020 рр.

Період	Кількість діючих банків		З них з іноземним капіталом		У т.ч. зі 100% іноземним капіталом	
	Кількість	У % до попереднього року	Кількість	У % до попереднього року	Кількість	У % до попереднього року
1.01.2008	175	х	47	х	17	х
1.01.2009	184	105,1	53	112,8	17	100,0
1.01.2010	182	98,9	51	96,2	18	105,9
1.01.2011	176	96,7	55	107,8	20	111,1
1.01.2012	176	100,0	53	96,4	22	110,0
1.01.2013	176	100,0	53	100,0	22	100,0
1.01.2014	180	102,3	49	92,5	19	86,4
1.01.2015	163	90,6	51	104,1	19	100,0
1.01.2016	117	71,8	41	80,4	17	89,5
1.01.2017	96	82,1	38	92,7	17	100,0
1.01.2018	82	85,4	38	100,0	18	105,9
1.01.2019	77	93,9	37	97,4	23	127,8
1.12.2019	75	97,4	35	94,6	23	100,0

Джерело: розраховано за даними [17]

В той же час зменшилась кількість діючих банків з іноземним капіталом з 47 у 2008 році до 35 на початок 2020 року, однак кількість банків зі 100% іноземним капіталом на кінець 2019 року зросла на 6 банків порівняно з 2008 роком. Це свідчить про те, що тенденція зменшення кількості банків продовжилась і в 2019 році. Так само, як і в попередніх роках, основна кількість банків, які припинили свою діяльність, – це українські банки.

Проаналізуємо динаміку активів комерційних банків (табл. 2).

Таблиця 2

Сумарні активи комерційних банків з 2008 по 2020 рр., млн. грн.

Період	Активи, всього	Кредити видані	Кредити суб'єктам господарювання	Кредити фізичним особам	Резерви за активними операціями банків
1.01.2008	599396	485368	276184	153633	20188
1.01.2009	926086	792244	472584	268857	48409
1.01.2010	880302	747348	474991	222538	122433
1.01.2011	942088	755030	508288	186540	148839
1.01.2012	1054280	825320	580907	174650	157907
1.01.2013	1127192	815327	609202	161775	141319
1.01.2014	1278095	911402	698777	167773	131252
1.01.2015	1316852	1006358	802582	179040	204931
1.01.2016	1254385	1009768	830632	175711	321303
1.01.2017	1256299	1005923	847092	157385	484383
1.01.2018	1336358	1042798	870302	170938	516985
1.01.2019	1360764	1118618	919054	196634	555871
1.12.2019	1404000	1061873	845637	212133	505327

Джерело: побудовано за даними [17]

Як видно з даних таблиці 2 сума активів комерційних банків протягом досліджуваного періоду зростає з 599 млрд. грн. в 2007 році до 1404 млрд. грн. у 2019 році (у 2,34 рази). Зростання спостерігалось за всіма видами активів. Найбільше зростання зафіксовано за кредитами суб'єктам господарювання – 569453 млн. грн. або 3,06 рази, а найменше за кредитами фізичних осіб – 58500 або 1,39 рази.

Проаналізуємо динаміку пасивів комерційних банків (табл. 3).

Таблиця 3

Сумарні пасиви комерційних банків з 2008 по 2020 рр., млн. грн.

Період	Пасиви, всього	Статутний капітал	Зобов'язання банків	Кошти суб'єктів господарювання	Кошти фізичних осіб
1.01.2008	599396	42873	529818	111995	163482
1.01.2009	926086	82454	806823	143928	213219
1.01.2010	880302	119189	765127	115204	210006
1.01.2011	942088	145857	804363	144038	270733
1.01.2012	1054280	171865	898793	186213	306205
1.01.2013	1127192	175204	957872	202550	364003
1.01.2014	1278095	185239	1085496	234948	433726
1.01.2015	1316852	180150	1168829	261372	416371
1.01.2016	1254385	222170	1150672	318568	402137
1.01.2017	1256299	414668	1132515	369913	437152
1.01.2018	1336358	495377	1172761	403927	478565
1.01.2019	1360764	465532	1205114	406166	508869
1.12.2019	1404000	470496	1206638	428197	544661

Джерело: побудовано за даними [17]

Як видно з даних таблиці 3 сума пасивів комерційних банків, як і сума активів, протягом 2008-2019 рр. зростає в 2,34 рази. Зростання також спостерігалось за всіма видами пасивів. Найбільше зростання зафіксовано розміру статутного капіталу – 427623 млн. грн. або 10,97 рази. Це пов'язано з вимогою НБУ привести статутний і регулятивний капітал банків до 2014 року до 500 млн. грн. Найменше зростання відбулося за зобов'язаннями банків – 676820 або 2,78 рази.

Узагальнюючи вищевикладене, можна зазначити, що внаслідок валютної дестабілізації протягом 2014-2016 рр., складнощів із рефінансуванням боргової піраміди вітчизняними банками, фінансові результати діяльності останніх значно погіршилися. Зростання чистої процентної маржі в 2016 році та економія адміністративних витрат банків не компенсували значні витрати на формування резервів, що обумовило отримання банківською системою значних збитків 159 млрд. грн. Однак, внаслідок вдалої політики НБУ ситуація в 2017-2019 роках значно покращилась, і банківська система змогла вийти на прибуток у розмірі 1,8 млрд. грн., вперше за останні роки.

Таким чином, сучасний стан банківської системи – це, в переважній більшості, поступовий відхід від негативного впливу як зовнішніх, так і внутрішніх факторів. Вони мають як суб'єктивний, так і об'єктивний характер. Зменшення впливу окремих факторів не призведе до загального покращення

роботи системи. Тому проведення заходів та реформ повинно мати комплексний і системний характер. В умовах швидкозмінного екзогенного середовища, прибутковість, а отже і ефективна діяльність комерційних банків є основною складовою фінансової стійкості не лише банківської системи, а й всього фінансового ринку. Економічні проблеми в країні вимагають від вітчизняних банків підвищення ефективності банківської діяльності.

Серед усієї кількості небанківських фінансово-кредитних установ домінуючі позиції на фінансовому ринку займають страхові компанії, які кількісно хоч і посідають не перше місце, проте акумулюють понад 53,1% всіх активів та мають значний потенціал для сприяння сталому розвитку вітчизняного підприємництва шляхом розміщення страхових резервів у реальному секторі економіки [6].

Ринок страхових послуг України займає незначну частку світового ринку. У 2014 р. частка українського страхового ринку становила всього 0,074% світового обсягу страхових премій [8]. Причинами, що стримують ріст страхового ринку, є відсутність довіри по відношенню до страхових компаній, низький рівень життя населення, не розвинений ринок медичного страхування та страхування життя, тощо. Активи страховиків не можна порівняти, наприклад, із активами банків.

Маючи значний потенціал розвитку, ринок страхових послуг перебуває на стадії формування. Проте, Україна є одним із перспективних ринків щодо страхування життя, особистого страхування фізичних осіб та майнового страхування. Державні органи влади із нагляду за учасниками страхового ринку, такі як МТСБУ, мають і надалі сприяти впровадженню «Принципів, стандартів та керівництв для органів нагляду за страховою діяльністю».

В останні роки розвиток страхового ринку України можна охарактеризувати помірним зростанням. Цьому сприяли зміни законодавчої бази, укрупнення і зростаюча капіталізація страхових компаній. Ринок страхових послуг залишається найбільш капіталізованим серед інших небанківських фінансових ринків.

Загальна кількість страхових компаній станом на 01.01.2019 р. була зареєстрована у кількості 265, у тому числі «life» – 27, «non-life» – 238 компаній (станом на 01.01.2018 р. їх нараховувалось 281, у тому числі «life» – 30, «non-life» – 251) (рис. 1).

Для порівняння, на 01.01.2014 р. – діяло 407 компаній, у тому числі СК «life» – 62 компанії, СК «non-life» – 345 компаній).

Аналіз основних показників діяльності страхових компаній в 2019 році свідчить, що обсяг надходжень валових страхових премій у порівнянні з I кварталом 2018 року збільшився на 14,7% і становив 13331,1 млн. грн., а обсяг чистих страхових премій – на 14,7% і складав 9672,9 млн. грн. [18].

Збільшення валових страхових премій спостерігалось майже по всіх видах страхування. Питома вага чистих страхових премій у валових страхових преміях становила 72,6%, що на 2,7% більше в порівнянні з I кварталом 2018 р.

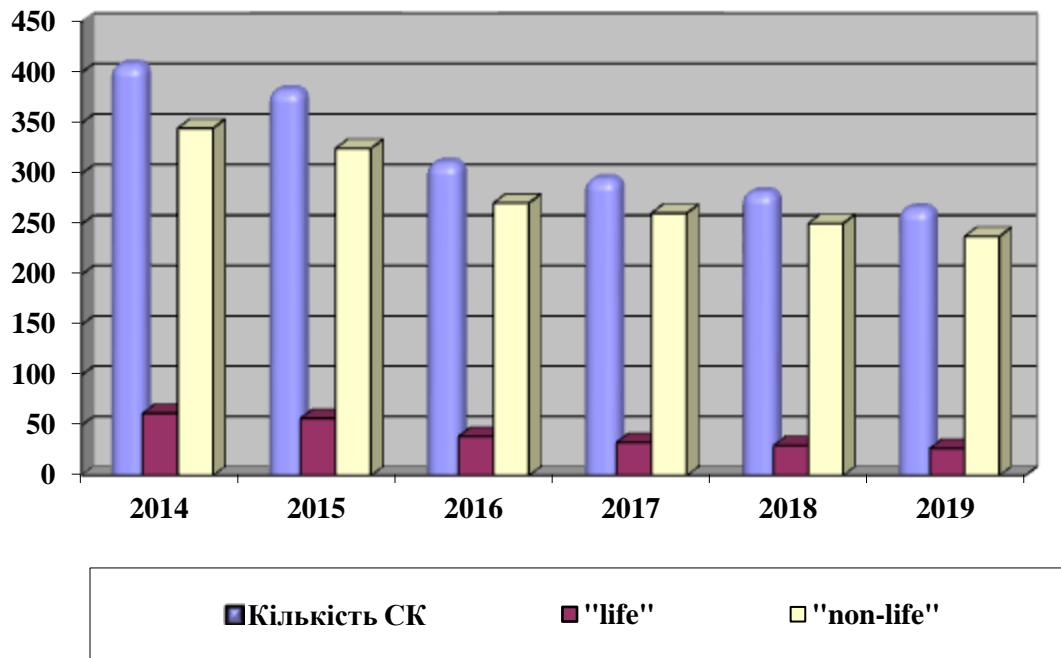

Рис. 1. Динаміка страхових компаній за 2013-2018 рр., тис. грн.

Джерело: сформовано автором на основі [20]

Незважаючи на зменшення кількості укладених договорів страхування на 2,8% за аналізований період, в тому числі з добровільного страхування на 2,4%, обсяг валових страхових виплат збільшився на 4,5% і становив 3248,7 млн. грн., а обсяг чистих страхових виплат на 4,8% і становив 3248,7 млн. грн. [18].

Зростання обсягів валових страхових виплат спостерігалось за всіма основними видами страхування. Операції вихідного перестраховання у I кварталі 2019 р. збільшились на 2,2% і склали 4443,3 млн. грн. у порівнянні з I кварталом 2018 р. за рахунок збільшення на 4,5% обсягів перестраховання в середині країні. Зросли також страхові резерви на 26,8% до 28180,8 млн. грн. за аналізований період, при цьому технічні резерви збільшились на 33,6%, а резерви зі страхування життя – на 15,3%. Загальні активи страховиків становили 63126,2 млн. грн. (збільшення на 15,7%), з них активи, визначені ст. 31 Закону України «Про страхування» для представлення коштів страхових резервів, – 41470,5 млн. грн. (збільшення на 18,9% у порівнянні з аналогічним періодом 2018 р.) [18].

Таким чином, страховий ринок в 2019 році демонструє активну динаміку як кількісних, так і якісних показників. Розглянемо найкращі страхові компанії за показником отриманих валових премій (табл. 4).

Як видно з даних таблиці 4 найкращий результат за валовими преміями показала страхова компанія ARX – 1714,87 млн. грн. (1 місце). Різниця між страховою компанією «Універсальна», яка займає 10 місце, складає 1027,13 млн. грн. або 2,5 рази. Страховиків, які за 9 місяців 2019 року змогли залучити більше 1 млрд. грн., – 7 компаній. До лідерів ринку за показником валових премій належать відомі страхові компанії УНІКА, ТАС, РЗУ, ІНГО, ВУСО, УНІВЕРСАЛЬНА.

Таблиця 4

ТОП-10 найбільших страховиків за валовими преміями, 9 місяців 2019 р.

№ з/п	Страхова компанія	Валові премії, тис. грн.	Темп, %
1	ARX	1714873	23,98
2	УНІКА	1693314	9,25
3	УСГ & ГЛОБУС	1389011	106,42
4	АРСЕНАЛ СТРАХУВАННЯ	1382194	16,63
5	ТАС СГ	1323623	31,45
6	PZU УКРАЇНА	1309638	20,99
7	ІНГО УКРАЇНА	1153458	31,55
8	АЛЬФА СТРАХУВАННЯ	751428	31,24
9	ВУСО	728405	46,96
10	УНІВЕРСАЛЬНА	687737	15,17

Джерело: побудовано за даними [19]

Розглянемо найкращі страхові компанії за показником отриманих валових виплат (табл. 5).

Таблиця 5

ТОП-10 найбільших страховиків за валовими виплатами, 9 місяців 2019 р.

№ з/п	Страхова компанія	Виплати, тис. грн.	Темп, %
1	УНІКА	898399	49,28
2	ARX	728900	9,18
3	PZU УКРАЇНА	543289	20,02
4	ТАС СГ	519403	34,72
5	УСГ & ГЛОБУС	496253	39,59
6	ІНГО УКРАЇНА	458892	21,15
7	АРСЕНАЛ СТРАХУВАННЯ	385276	24,34
8	ПРОВІДНА	360513	-0,25
9	КНЯЖА	246470	26,55
10	ОРАНТА	238773	29,12

Джерело: побудовано за даними [19]

Як видно з даних таблиці 5 лідером страхового ринку за показником валових виплат є компанія УНІКА – 898,39 млн. грн. (1 місце). Різниця між страховою компанією «Оранта», яка займає 10 місце, складає 238,77 млн. грн. або 3,8 рази. Страхова компанія ARX, яка є лідером за валовими преміями, займає 2 місце за валовими виплатами з показником 728,9 млн. грн. Отже, лідерами ринку є страхові компанії ARX та УНІКА. Співвідношення валових виплат до премій у ARX складає 42,5%, а в УНІКА – 53,1%.

Загальний аналіз діяльності страховиків засвідчив, що при збільшенні на 12,6% (до 66,951 млрд. грн.) загальних активів, обсяг активів, визначених законодавством для страхових резервів, збільшився на 17,1% (до 44,829 млрд. грн.). Обсяг сплачених статутних капіталів скоротився на 7,1% – до 11,672 млрд. грн. В 2019 році зростання спостерігалось в автострахованні КАСКО, ОСАГО, «Зелена карта» – на 1,7 млрд. грн. (18%), в медичному страхуванні – на 1,028 млрд. грн. (40,3%), страхуванні від пожеж і ризиків стихійних явищ – на 776,6 млн. грн. (25,4%), страхуванні майна – на 618,1 млн. грн. (13,7%), в

страхуванні життя – на 552,6 млн. грн. (20,2%), страхуванні медичних витрат – на 546,7 млн. грн. (58,5%), вантажів і багажу – на 133,4 млн. грн. (6,5%).

Обсяг сформованих страхових резервів збільшився на 19,4% (до 29,661 млрд. грн.). При цьому технічні резерви зросли на 25,4% (до 19,769 млрд. грн.), а резерви зі страхування життя – на 9,1% (до 9,892 млрд. грн.) [19].

Покращення показників страхових компаній у 2019 році стало можливим завдяки ефективній роботі регуляторів страхового ринку – Національної комісії, що здійснює державне регулювання у сфері ринків фінансових послуг (Нацкомфінпослуг), та Моторного (транспортного) страхового бюро України. До основних досягнень Нацкомфінпослуг можна віднести:

- посилення вимог до платоспроможності страховиків;
- уніфікація підходів до формування страхових резервів та приведення їх у відповідність до найкращих світових практик;
- запровадження додаткових відрахувань страховиками внесків до централізованих фондів з метою «зв'язування» коштів страховиків на випадок їх банкрутства;
- створення умов для скорочення термінів виплати по ОСЦПВ до 60 днів з моменту ДТП;
- кожне третє ДТП врегульовано без виклику патрульної поліції;
- забезпечення внесення страховиками інформації до МТСБУ про укладені договори протягом двох днів;
- запровадження вимог до договорів страхування життя;
- запровадження обов'язковості подання актуарного звіту;
- забезпечення додаткового розкриття інформації страховиками щодо суттєвих операцій у звітності;
- запровадження системи «Електронний поліс» в ОСЦПВ;
- спільно з МТСБУ запровадження механізму виплат страхового відшкодування МТСБУ до визнання страховика банкрутом;
- підвищення страхових сум за ОСЦПВ та деякими окремими видами страхування відповідальності;
- запровадження ряд типових форм договорів страхування агроризиків.

До основних досягнень у сфері фінансового ринку можна віднести:

- створення системи гарантування виплат за договорами страхування життя та системи гарантування вкладів членів кредитних спілок;
- розширення сфери дії Закону «Про споживче кредитування»;
- удосконалення порядку проведення фінансового моніторингу, в тому числі з урахуванням ризикорієнтованого підходу, проведення секторальної оцінки ризиків [20].

Таким чином, ситуація протягом останніх років на фінансовому ринку значно покращилась, чого не можна сказати про стан з фінансовою грамотністю населення, рівень споживання ними фінансових послуг і захистом їх прав.

На міжнародному рівні дослідженням цих питань займаються Організація Економічного Співробітництва та Розвитку (OECD) та Міжнародна Мережа Фінансової Освіти (INFE). У 2015 вони провели оцінку рівня компетенцій з фінансової грамотності дорослого населення 30 країн світу, в тому числі 17

країн OECD. Перед цим була розроблена та узгоджена відповідна анкета й спеціальна скорингова модель зіставлення результатів різних країн та виявлення сфер, що потребують особливої уваги.

Україна в дослідженнях за форматом OECD/INFE у 2015 році участі не приймала, але провела власний аналіз, результати якого доцільно співставити з даними OECD/INFE з метою виявлення своїх проблемних зон і реалізації заходів щодо їх усунення. Так, наприклад, для абсолютної більшості населення України серед величезного різноманіття фінансових послуг єдиною точкою дотику із фінансовою системою є платежі та розрахунки (оплата комунальних платежів та карткові продукти, окрім кредитних).

Однак, слід зазначити, що вже у червні 2019 р. експерти Проєкту USAID «Трансформація фінансового сектору» провели дослідження «Фінансова грамотність, фінансова інклюзія та фінансовий добробут в Україні». За його результатами виявилось, що українці мають низький рівень фінансової грамотності у порівнянні з іншими країнами – 11,6 із 21 балів. Це один з найнижчих показників серед 30 країн, які входять до Організації економічного співробітництва та розвитку (OECD) [21].

Крім того, на законодавчому рівні питання захисту прав споживачів фінансових послуг врегульовано лише статтею 11 Закону України «Про захист прав споживачів», прийнятому ще в 1991 році [22]. Але цей закон стосується більше продукції, ніж послуг, тим паче фінансових. Державний орган, який мав би захищати фінансові права споживачів, а саме: Державна інспекція України з питань захисту прав споживачів, була трансформована в Державну службу України з питань безпечності харчових продуктів та захисту споживачів. Відтак фінансова сфера залишилась поза увагою, – акцент зроблений на безпеку харчових продуктів. Тому не дивно, що редакція вищезгаданого Закону має відбутися 19.01.2020 р. на підставі внесення змін до Закону України «Про безпечність та гігієну кормів» (2264-VIII) [23].

Фінансові права споживачів захищаються тільки у разі придбання продукції у кредит відповідно до норм Закону України «Про споживче кредитування», прийнятому у 2016 році [24], у частині відносин споживчого кредитування. Даним видом фінансових послуг користується лише кожен третій українець, тоді як про інші фінансові послуги взагалі нічого не згадується.

На сьогодні лише Фонд гарантування вкладів фізичних осіб має законодавчо визначений статус фінансової установи, здатної здійснювати захист прав та охоронюваних законом інтересів споживачів фінансових послуг. Але, як відомо, мандат Фонду поширюється лише на вкладників банків. До того ж слід зазначити, що виплати з повернення депозитів відбуваються лише у тому випадку, коли банк буде визнаний банкрутом.

Всі інші регулятори ринків фінансових послуг не мають відповідних законних повноважень чи зобов'язань щодо захисту прав споживачів. Так, Національний банк України, Національна комісія, що здійснює державне регулювання у сфері ринків фінансових послуг та Національна комісія з цінних паперів та фондового ринку переважно працюють зі зверненнями-скаргами на фінансові установи.

Слід зазначити, що спроби створити правове середовище збалансування прав і обов'язків споживачів фінансових послуг та фінансових установ були. В 2012 році Кабінет Міністрів України затвердив «Стратегію реформування системи захисту прав споживачів на ринках фінансових послуг на 2012-2017 роки» [25]. Цей документ передбачав виділення серед існуючих державних органів та регуляторів тих, які будуть займатися захистом фінансових прав споживачів, а також підвищенням рівня фінансової грамотності населення. Однак, наприкінці 2016 року Стратегія була скасована, так і не будучи виконаною.

Заслуговує на увагу Стратегія сталого розвитку «Україна-2020», прийнята Указом Президента в січні 2015 року [26]. Вона містить окремий блок «Реформа фінансового сектору», основними індикаторами успішності якої у сфері фінансових послуг є:

- підвищення рівня фінансової грамотності,
- відповідність національного законодавства щодо захисту прав споживачів фінансових послуг стандартам ЄС;
- створення нових інструментів захисту прав споживачів та інвесторів фінансового сектору.

Крім того, підвищення рівня фінансової обізнаності та захисту фінансових прав споживачів визначені у Комплексній програмі розвитку фінансового сектору України до 2020 року [27].

Вони виділені в окремий напрям С «Захист прав споживачів та інвесторів фінансового сектору» та передбачають виконання наступних заходів:

- 1) покращення рівня фінансової грамотності та рівня культури заощаджень населення;
- 2) підвищення стандартів розкриття інформації в інтересах споживачів та інвесторів фінансового сектору;
- 3) модернізацію законодавства в частині захисту прав споживачів та інвесторів;
- 4) створення нових інструментів захисту прав споживачів та інвесторів фінансового сектору (табл. 6).

Комплексна програма розвитку фінансового сектору до 2020 року, яка визначала пріоритетні реформи регуляторів протягом попередніх п'яти років, знайшла своє логічне продовження у затвердженій 16 січня 2010 року Національним банком України, Національною комісією з цінних паперів та фондового ринку, Національною комісією, що здійснює державне регулювання у сфері ринків фінансових послуг, Міністерством фінансів України та Фондом гарантування вкладів фізичних осіб Стратегії розвитку фінансового сектору України до 2025 року.

Метою Стратегії є забезпечення подальшого реформування та розвитку фінансового сектору України відповідно до провідних міжнародних практик та імплементації заходів, передбачених Угодою про асоціацію між Україною та ЄС та іншими міжнародними зобов'язаннями України [28].

Програма захисту прав споживачів та інвесторів фінансового сектору

№з/п	Заходи	Дії
С.1	Підвищити рівень фінансової грамотності та рівень культури заощаджень населення	Розробити та упровадити комплексну програму підвищення фінансової грамотності
		Розгорнути систему інформування та навчання населення в рамках програми
		Забезпечити моніторинг рівня фінансової обізнаності громадян та їх розуміння ключових економічних реформ на регулярній основі
С.2	Підвищити стандарти розкриття інформації в інтересах споживачів та інвесторів фінансового сектору	Стимулювати розвиток практики розкриття інформації публічними акціонерними товариствами для більшої прозорості, підвищувати стандарти розкриття інформації
		Забезпечити прозоре та повне розкриття необхідної інформації для всебічного та повного розуміння клієнтом можливих ризиків та сукупної вартості щодо послуг, що надаються
		Установити чіткі санкції для учасників ринку фінансових послуг щодо ненадання попередньої інформації про фінансову послугу та інші порушення прав споживачів фінансових послуг
С.3	Модернізувати законодавство в частині захисту прав споживачів та інвесторів	Запровадити механізм захисту прав міноритарних акціонерів, у тому числі шляхом запровадження механізмів примусового викупу та продажу акцій та інституту Корпоративної угоди (Акціонерного договору)
		Запровадити дієві механізми позасудового врегулювання спорів між учасниками фінансового сектору та споживачами фінансових послуг
		Створити компенсаційні схеми захисту вкладів інвесторів та інших споживачів небанківських фінансових послуг
		Упровадити процедури захисту прав власників корпоративних боргових цінних паперів та правового врегулювання діалогу між емітентом та інвестором
С.4	Створити нові інструменти захисту прав споживачів та інвесторів фінансового сектору	Ініціювати створення інституту фінансового омбудсмена, до функцій якого належатиме досудове вирішення суперечок та скарг між фінансовими установами та їх клієнтами – фізичними особами
		Підвищити швидкість та зручність виплати коштів вкладникам банків, що ліквідовуються, шляхом перегляду алгоритму виплат та відшкодування коштів вкладникам банків
		Ініціювати перегляд та імплементацію стратегії КМУ щодо реформування системи захисту прав споживачів на ринках фінансових послуг

Джерело: побудовано за даними [27]

Стратегія передбачає розвиток фінансового сектору за п'ятьма основними напрямками:

1 напрям: *зміцнення фінансової стабільності* – передбачає, що регулятори серед іншого спрямовуватимуть свої зусилля на посилення захисту прав

кредиторів та інвесторів, запровадження плану дій BEPS, підвищення рівня корпоративного управління у фінансових установах, посилення вимог до їх внутрішнього контролю, удосконалення системи гарантування вкладів та виведення неплатоспроможних фінансових установ з ринку, впровадження ризик-орієнтованого нагляду за небанківськими фінансовими установами, регуляторних вимог у сфері регулювання та нагляду за банками та небанківськими фінансовими установами, передбачених Угодою про асоціацію між Україною та ЄС.

2 напрям: *сприяння макроекономічному розвитку та зростанню економіки* – передбачає, що будуть активізовані процеси кредитування малого і середнього підприємництва, зокрема фермерських господарств під заставу землі, усунені перешкоди для перезапуску іпотечного кредитування та експортного фінансування. Іншими важливими завданнями є виважена фіскальна політика, розвиток ринку небанківського кредитування, посилена координація дій Міністерства фінансів України та Національного банку України, запровадження II рівня та удосконалення регулювання III рівня пенсійної системи, розвиток внутрішнього ринку державних цінних паперів.

3 напрям: *розвиток фінансових ринків* – передбачає, що регулятори працюватимуть над завершенням валютної лібералізації, створенням ліквідних ринків фінансових інструментів (деривативів, корпоративних акцій та облігацій тощо), дерегуляцією ринків небанківських фінансових послуг з низьким рівнем ризиків або тих, що не відповідають практикам ЄС, регулюванням страхової діяльності відповідно до Solvency II та принципів IAIS, забезпеченням правового регулювання страхових посередників, створенням на законодавчому рівні необхідних передумов для розвитку ринків кредитних спілок та надання послуг фінансового лізингу, модернізацією біржової та депозитарної інфраструктури, створенням Комплексної інформаційної системи моніторингу фондового ринку, застосуванням міжнародних стандартів функціонування інфраструктури ринків капіталу (вимог CSDR, EMIR, MIFID II, MIFIR, PFM).

4 напрям: *розширення фінансової інклюзії* – передбачає впровадження стандартів ринкової поведінки фінансових установ і розкриття інформації про фінансові продукти, активізацію цільових програм для підвищення фінансової грамотності населення, а також посилення захист прав споживачів, створення стимулів для розвитку платіжної інфраструктури для безготівкових операцій, розширення і вдосконалення системи гарантування вкладів.

5 напрям: *впровадження інновацій у фінансовому секторі* – передбачає охоплення широкого спектру дій, серед яких, зокрема: розвиток системи віддаленої ідентифікації BankID, створення платформи для краудфандингу та венчурного капіталу, а також регуляторних “пісочниць” за типом sandbox, запровадження нових технологій для платежів та переказів, розширення доступу учасників фінансових ринків до публічних реєстрів, розвиток big data, blockchain та хмарних технологій.

Таким чином, Стратегія передбачає проведення реформ в усіх сегментах фінансового сектору: на банківському ринку, в секторі небанківських фінансових установ, на ринках капіталу. Реалізація Стратегії дасть змогу

створити за п'ять років прозорий, конкурентний, стабільний та високотехнологічний фінансовий сектор. За таких умов він стане драйвером сталого та інклюзивного розвитку економіки України та сприятиме підвищенню добробуту громадян через ефективне акумулювання та перерозподіл фінансових ресурсів в економіці [28].

Таким чином, необхідні фундаментальні зрушення у рівні фінансових знань і навичок, в поведінці чи ставленні до фінансів. Зміна фінансової поведінки населення зумовить позитивні зміни у фінансовій системі та українському суспільстві в цілому.

Література:

1. Абакуменко О. В. Розвиток кон'юнктури фінансового ринку України: монографія. Чернігів: ПАТ ПВК Десна, 2013. 464 с.
2. Hrushko V. Optimal investment decision making on the model of production enterprise with limited resources/ Tetiana Ivanenko, Viktor Hrushko and Anatolii Frantsuz. *Investment Management and Financial Innovations*. 2018. V.15. №4. P. 61-68.
3. Кузьмінський В. З., Плетенецька С. М., Голюк В. Я Проблеми та перспективи розвитку фондового ринку України. *Вчені записки Університету «КРОК»*. 2014. Вип. 37. С. 68-76.
4. Лоза М. О. Перспективи розвитку вітчизняного фінансового ринку та його вплив на економічний розвиток України. URL: <http://libfor.com/index.php?newsid=1922>.
5. Pylypenko O., Drobyazko S., Bondarevska O., Klymenko D., Pletenetska S. Model for forming of optimal credit portfolio of commercial bank. *Journal of Management Information and Decision Sciences*. 2019. Volume 22, Issue 4. pp. 501-506.
6. Пилипчак Н. В. Сучасний стан та перспективи розвитку ринку фінансових послуг України. URL: <http://libfor.com/index.php?newsid=3384>.
7. Плетенецька С. М., Свертока Д. В. Доходи від діяльності фінансової компанії. *Вчені записки Університету «КРОК»*. 2017. Вип. 48. С. 93-100.
8. Татарин Н. Б., Чоп Т. І. Проблеми фінансового ринку України та шляхи їх подолання. *Економіка і суспільство*. 2018. Випуск №19. С. 1169-1174.
9. Чумаченко О. Г., Баластрик Л. О. Передумови виникнення криптовалюти. *Наукові праці НДФІ*. 2017. № 4. С. 96-99.
10. Шишпанова Н. О., Іванов А. О. Фінансовий ринок: сучасний стан, проблеми на перспективи розвитку. *Modern Economics*. 2017. № 1. С. 66-72.
11. Школьник І. О., Семенов А. Ю. Фінансовий сектор України: теоретичний аналіз економічної дефіції. *Вісник Української академії банківської справи*. 2013. № 1(34). С. 31-36.
12. Haber S. H. "Political institutions and banking systems: Lessons from the economic histories of Mexico and the United States, 1790-1914". Unpublished. Department of Political Science, Stanford University. 2001.
13. Hirshleifer J. *The Dark Side of the Force: Economic Foundations of Conflict Theory*. Cambridge University Press, New York. 2001.

14. Levine R. "Finance and growth: Theory and evidence". In: Aghion, P., Durlauf, S.N. (Eds.), Handbook of Economic Growth, vol. 1A. Elsevier, Amsterdam, 2005.
15. Lindert P. H. Growing Public: Social Spending and Economics Growth since the Eighteenth Century, vols.1, 2. Cambridge University Press, Cambridge, MA, 2005.
16. Мазурок П. П., Гузенко О. П. Вплив фінансової кризи на рівень прибутковості діяльності вітчизняних банків: теоретичний та прикладний аспект. *Економіка, фінанси, право*. 2009. № 7. С. 25-30.
17. Кількість банків в Україні. URL: <https://index.minfin.com.ua/banks/stat/count/2019/>.
18. В Україні поменшало страхових компаній. URL: <http://finpost.com.ua/news/13406>
19. Рейтинг страхових компаній України. URL: <https://forinsurer.com/ratings/nonlife>.
20. Публічний звіт про діяльність Національної комісії, що здійснює державне регулювання у сфері ринків фінансових послуг за 2018 рік. URL: <https://www.nfp.gov.ua/files/ZVIT/>.
21. Фінансова грамотність в Україні є досить низькою. URL: <http://finpost.com.ua/news/13389>.
22. Закон України «Про захист прав споживачів». URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1023-12>.
23. Закон України «Про безпечність та гігієну кормів». URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2264-19>.
24. Закон України «Про споживче кредитування». URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1734-19>.
25. Розпорядження КМУ від 31.10.2012 р. №867-р «Про схвалення Стратегії реформування системи захисту прав споживачів на ринках фінансових послуг на 2012-2017 роки». URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/867-2012-%D1%80>.
26. Указ Президента України «Про Стратегію сталого розвитку «Україна-2020» від 12 січня 2015 року. URL: <https://zakon1.rada.gov.ua/laws/show/5/2015>.
27. Комплексна програма розвитку фінансового сектору України до 2020 року: Постанова Правління НБУ від 18 червня 2015 року №391. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/v0391500-15>.
28. Регулятори фінансового ринку затвердили Стратегію розвитку фінансового сектору України до 2025 року. URL: <https://www.kmu.gov.ua/news/regulyatori-finansovogo-rinku-zatverdili-strategiyu-rozvitku-finansovogo-sektoru-ukrayini-do-2025-roku>